

tiden gjorde enastående affärer. De kunde lura både islänningar liksom också Wall Street och Europa (särskilt Storbritannien) att göra affärer med dem.

Biblers huvuduppgift blev alltså att spåra upp och även lagföra de skyldiga i bankhärvan. Det var förstås ingen enkel match, men hans myndighet lyckades föra över ett antal bankanställda till åtal och flera fick fängelsestraff. Men de ytterst ansvariga cheferna kom han inte åt. Några politiker prickades också, bland andra stämplades Geir Haarde som var statsministern på hösten 2008 som "grossly negligent". Något straff utdömdes dock inte utan han skickades istället till Washington som ambassadör. Men att brännmärka särskilda individer är egentligen inte Biblers huvudpoäng. Snarast vill han betona hur omfattande den röta var som drabbade Island i början på 2000-talet. Många var medansvariga och bankerna red på en våg av nationell popularitet. Den stora boven i dramat var den tystnadskultur som frodas lite varstans. Man höll varann om ryggen när det fixades och trixades. Avregleringen av bankerna gjorde det hela möjligt. Lockelsen att bli rik snabbt skötte resten. Enligt Bibler var det detta som i grunden utgjorde "Iceland's Secret" – för att återknyta till boktiteln. I de flesta olika korruptionsindex – och i forskningen om korruption – brukar det lilla nordliga landet Island klassas som relativt fritt från korruption. Men landets öde visar hur svårt det kan vara att upptäcka en typ av korruption av tysthet och ryggdunkningar som i detta fall blev ödesdigert.

Asplund, Kjell, 2021. *Fuskarna*. Stockholm: Fri Tanke förlag.

Anmälan av Jesper Persson

Kjell Asplund ledde 2016 utredningen om Paolo Macchiarinis kliniska verksamhet på Karolinska Sjukhuset. Därmed kom Asplund att få en djup inblick i Sveriges hittills största forskningsskandal. Detta inspirerade honom till denna bok som är en djupdykning i forskningsfusk genom tiderna. Boken innehåller en analys av olika aspekter av fusk: alltifrån rena och omfattande falsifikat av data till lätt "försköning" av resultat. Gränsen mellan rent fusk och avvikelser mot god forskningssed är något vag och detta belyses väl i denna bok. Asplund

Jesper Persson är MD, PhD, f d chefläkare på Skånes universitetssjukhus.
E-post: jesperulfpersson@gmail.com

tar upp denna gräns mellan oavsiktligt fel i forskningen och medvetet fusk. Skillnaden består i själva uppsåtet. Som Asplund skriver: "Att av misstag föra över fel värde till en text är ett 'ärligt fel', men att medvetet ändra värdet är oredlighet". Sedan årsskiftet 2019–2020 gäller i Sverige en särskild lag om oredlighet i forskning och syftet är att förtydliga regelverket kring oegentligheter inom området.

Författaren är synnerligen väl lämpad att reda ut begreppen. Han har ett imponerande CV som nationellt och internationellt välkänd strokeforskare och professor i invärtesmedicin i Umeå. Dessutom har han varit generaldirektör för Socialstyrelsen under många år, tidigare ordförande i Sveriges medicinska rådet (Smer) samt innehavare av ett flertal tunga utredningsuppdrag och engagerad i otaliga andra forskningsrelaterade sammanhang.

Boken går genom forskningsfusket historia med ett femtontal exempel på verkliga storfuskare inom många olika vetenskapsgrenar (psykologi, socialpsykologi samt biomedicin och andra olika medicinska specialiteter). Det är stundtals hårresande och häpnadsväckande läsning som förmedlas flyhänt. Intressant är att redan Ptolemaios förskönade egna och selekterade andras lämpliga observationer för att bevisa den geocentriska världsbilden. Något oväntat har även andra centralgestalter inom vetenskapen såsom Mendel, Pasteur och Freud tänjt på gränserna till vad som är god forskningssed i syfte att förstärka sina hypoteser.

Ett flertal andra forskare presenteras som lyckats nå betydande ryktbarhet genom helt påhittade undersökningar. Dessa falsifierade resultat som publicerades stämde tämligen väl överens med vad man kan tycka är både rimligt och intressant så spridningen av fejkade slutsatser blev stor. Och när detta presenterades på ett karismatiskt och övertygande sätt blev framgången betydande för dessa forskare (Stapel, Eysenck, Fujii och Macchiarini bara för att nämna några exempel).

Vidare analyseras vad som är forskningsfusk, vem som blir fuskare, varför fusk sker och vilka högriskmiljöer som skapar ett klimat för att fuska i forskningen. Kjell Asplund går igenom detta på ett pedagogiskt och trovärdigt sätt. Många anekdoter är underhållande och genom att interfolieras med författarens egna erfarenheter och hågkomster blir läsningen högst levande.

Andra partier i boken beskriver så kallade "rovtidskrifter och rovkonferenser" som publicerar vetenskapliga rön och resultat mot rundlig ersättning. Detta fenomen är knappast tillräckligt känt i den vetenskapliga världen. Traditionellt sett så måste forskare som vill meritiera sig publicera sina rön i artiklar som genomgår en noggrann granskning för att publiceras. Ju mer ansedd tidskriften är desto strängare är bedömningarna och det är ett fåtal som klarar denna process (19 av 20 artiklar refuseras i de mer ansedda tidskrifterna). Rovtidskrifterna säljer in publiceringar utan föregående granskningskrav. De som istället vill få artiklar publicerade utan ett "onödigt" och tidsödande

sållningsförfarande kan köpa en publicering, numera ofta med öppen tillgång ("open access") på nätet. Detta kostar mellan 300 upp till 6000 dollar. Rovkonferenser har en liknande affärsidé. Det är konferenser som arrangeras av vinstdrivna företag som exploaterar forskares behov att bygga på sina CV:n med konferenspresentationer och bidrag i publikationer från dessa. Syftet är att många deltagare betalar den dyra anmälningsavgiften.

Ett annat sätt för forskare att få vetenskaplig meritering är författarskap i så många artiklar som möjligt. Sådana gästförfattarskap och hedersförfattarskap är vanliga och i biomedicinska artiklar finns ofta 10 och upp till 100 författare. Asplund berättar om rekordet som innehas i fysiken där en artikel på nio sidor text om Higginspartikeln hade 5154 författarnamn (24 sidor)! Samförfattandets problematik har man försökt reglera med de så kallade Vancouverreglerna som bland annat kräver att samtliga författare ska ha bidragit i väsentlig del, ha godkänt publikationen samt är beredda att offentligt försvara innehållet. Dessa regler är någorlunda enkla och tydliga men möjligen något förlegade. Många forskningsprojekt drivs av konsortier och stora grupper av forskare. Det är naturligtvis inte riskfritt att vara medförfattare när fusk uppdagas. Detta exemplifieras bland annat av Macchiariniskandalen där ett flertal medförfattare till de artiklar som drogs tillbaka på grund av vetenskapliga oegentligheter råkade illa ut i sin akademiska karriär.

Ytterligare ett sätt att förenkla sin vetenskapliga meritering utan att anstränga sig är att köpa färdiga artiklar med vidhängande bilder och diagram. Vill man ha bättre genomslag kan man lägga till ansedda medförfattare utan att fråga. Många minst sagt uppseendeväckande exempel på detta och värre ges i boken.

Bilden av problematiken kompletteras med goda exempel på fuskjägare som framgångsrikt avslöjar forskningsbedrägeri med olika metoder. Vanligtvis gäller devisen: är det för bra för att vara sant så är det inte heller sant!

Fortfarande har svenskarna högt förtroende för forskning. I en undersökning från 2021 från "Vetenskap och Allmänhet" hade 86% av 1016 intervjuade personer ganska eller mycket förtroende för forskare vid våra universitet. I dessa tider där faktaresistens frodas tillsammans med relativisering av sanningen – som ges ett mer pluralistiskt och tänjbart innehåll – är det av synnerlig vikt att vetenskapen är redlig och fuskfri. Den lokala forskningsmiljön på varje universitet måste vaccineras mot varje form av fusk. Det åvilar ett stort ansvar på varje akademisk institution att en sådan miljö skapas. Denna bok bör därför vara obligatorisk läsning för alla som leder eller inleder forskningsverksamhet oavsett disciplin. Även för de icke närmast sörjande är *Fuskarna* njutbar och viktig läsning.